

УДК 361.7:159.953:930.85

Сарапіна Євгенія

**АРТИКУЛЯЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ**

У студіях пам'яті (memory studies), так само як у публічній риторичі політиків та ЗМІ, усталеним є альянс колективної пам'яті та суспільної ідентичності. Зазвичай колективну ідентичність закріплено в домінантному дискурсі, а дослідження зосереджуються на змісті цієї ідентичності і засобах її трансляції.

Після 1991 року, втративши обіцянку «щасливого комуністичного майбутнього» як футурологічну точку, яка упорядковує всю історію в суцільну телеологічну лінію, в Україні історичний наратив було переформатовано як «віковічну боротьбу за незалежність» й низку трагедій, які спіткали її на цьому шляху.

Переписування історії є типовим для колективної пам'яті процесом після зміни політичних кордонів. Наразі обґрунтування спільності українців вдається до формулювань на зразок «генетичного коду нації» і її «віковічної долі», які вказують на субстанційне бачення ідентичності. Йдеться про уявлення, згідно з яким ідентифікація вибудовується або на основі усвідомлення спільного походження чи спільних характеристик певної групи, або на ґрунті орієнтації на спільний ідеал. Це вважається основою для «природного» завершення історичного розвитку в теперішній солідарності спільноти й відданості їй її членів.

Такий підхід до поняття ідентичності було розглянуто антиесенціалістською деконструкцією етнічної, расової та національної концепцій культурної ідентичності, що у другій половині ХХ ст. відбулася одразу в кількох дисциплінарних сферах (фемінізм, культурний критицизм, постмодернізм), спільним для яких була критика цього поняття як інтегральної, початкової, істинної та єдино можливої природної самості. Внаслідок цього відбулося переосмислення ролі суб'єкта, і він втратив центральну позицію в парадигмі ідентичності, а сам процес її набуття – ідентифікації – стали розглядати як процес суб'єктивізації. Таким чи-

ном, було зроблено спробу переартикулювати співвідношення суб'єкта та дискурсивних практик, до якого відсилає питання ідентичності. Дискурсивний підхід розглядає ідентифікацію як конструювання – процес, що ніколи не буває завершеним, що завжди перебуває у становленні. У позиційній концепції ідентичність більше не позначає стабільне осердя самості, що крізь випробування історії розгортається від початку до кінця без змін; це вже не «справжнє я», яке приховують у собі різні індивіди зі спільною історією та спадком, що гарантують незмінну сутність чи культурну приналежність, яка переважає інші – «штучні» – відмінності. Оскільки ідентичності конструюються всередині дискурсів, варто зважати на те, що вони виробляються у певних історичних та інституційних місцях у межах певних дискурсивних формацій та практик певними стратегіями. Крім того, вони виникають у межах гри специфічних модальностей влади, тому є більшою мірою продуктами позначення відмінності та виключення, ніж знаком тотожної, природно створеної спільності – ідентичності у традиційному розумінні, як вважає С. Холл [2, с. 2–3].

В Україні уже два десятиріччя тривають дискусії довкола подій та особистостей ХХ ст., нова інтерпретація яких суперечить їхньому баченню в радянській історіографії. Проте мало поміченим лишається те, що співвідношення з минулим, на якому ґрунтується колективна ідентичність, не вичерпується лише історичним нарративом. Колективна пам'ять – це диспозитив, а останній, за М. Фуко, складається з «дискурсів, інституцій, архітектурних форм, регуляторних рішень, законів, адміністративних заходів, наукових постулатів, філософських, моральних та філантропічних суджень» та систем зв'язків між цими елементами [1, с. 194]. Як відомо, «меморіальному буму», що розпочався у 80-х рр. ХХ ст. сприяла багатотомна праця за редакцією П'єра Нора, присвячена «місцям пам'яті» Франції. Концепт, що пропонував новий підхід до аналізу минулого, Нора визначав як «значеннєвий об'єкт реального чи уявного типу, що стали символічним елементом цієї спільноти у результаті людської волі чи дії часу» [3, с. 1004]. Незважаючи на матеріальну та ідеологічну різноманітність, «місця пам'яті» поєднує меморіальна функція – здатність викликати набір суспільних цінностей, що разом окреслюють націю через певну ідею (ідею «Республіки» у випадку Франції), що згуртовувала її прибічників у колективне ціле, об'єднане

схваленням та захистом цих цінностей. На відміну від французького досвіду, українським політикам пам'яті притаманна певна символічна недостатність: історичні події, що отримують привілейований статус в офіційних версіях минулого (козаччина, УНР, Голодомор тощо) функціонують як джерело плаваючих означників – ідей, гасел і цінностей, що можуть поєднуватися в різних комбінаціях. Наразі в офіційному дискурсі їх «точкою зборки» є телеологія боротьби за незалежність з утисками за національною ознакою як перепонами на цьому шляху. Таким чином, українська колективна ідентичність стає означником без означуваного, без спільного символічного поля цінностей, які складала б позитивну частину об'єднання людей.

Література:

1. Foucault M. Power / Knowledge: Selected Interviews and Other. Writings, 1972-1977 / Michel Foucault ; ed. By C. Gordon. – New York : Pantheon Books, 1980. – 288 p.

2. Hall S. Introduction: who needs identity? / Stuart Hall // Questions of Cultural Identity ; Eds S. Hall and P. du Gay. – London : Sage, 1996. – P. 1–17.

3. Nora P. Les lieux de mémoire, 3 ; vol. 3. Les France / Pierre Nora. – Paris : Gallimard, 1992. – 1040 p.